

MAREK JUNEK

A szlovákiai oktatáspolitikai és viszonya a magyar iskolák pedagógusaihoz 1918 és 1922 között

Csehszlovákia 1918-as megalakulását nemcsak lelkesedés, hanem kétségek is kísérték. Az új állam irányítói előtt ugyanis számos megoldásra váró feladat állt, amelyek közül az egyik legsürgősebb az iskolaügy rendezése volt.

Szlovákiában az iskolák csehszlovák igazgatás alá való helyezése jelentette a legnagyobb feladatot. Itt ugyanis másként kellett eljárni, mint a cseh országgrészben, ahol változtatás nélkül lehetett átmenteni az előző iskolarendszert, sőt itt az iskolák elcsehesítésére sem volt szükség. Szlovákiában az 1914 előtti magyarosítás a kulturális, társadalmi és politikai élet minden terét, így az iskolaügyet is jelentős mértékben érintette. A magyarosítás főképp az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés után erősödött fel. A középiskolák bezárása és a Matica slovenská betiltása után az általános iskolák hálózata került sorra. Közvetlenül Csehszlovákia megalakulása előtt (az 1917/18-as tanévben) a mai Szlovákia területén 278 szlovák iskola működött, amelyet 30 118 tanuló látogatott. Szlovák nyelven azonban csak heti pár órában tanultak. A többi iskola magyar nyelvű volt, rutén nyelvű iskolák pedig ritkaság-számba mentek.¹

Ez volt a fő oka annak, hogy az új államban kiemelt figyelmet szenteltek az iskolák kérdésének, amely már a Vavro Šrobár vezetése alatt álló ún. ideiglenes szlovák kormány feladatai közé is bekerült. Az ideiglenes szlovák kormány, amelyet 1918. november 4-én Prágában neveztek ki, két nappal később Holicznál lépte át a morva–szlovák határt, és Szokolcán kezdte meg működését. Az ideiglenes szlovák kormányban az „iskolaügyi miniszteri” tárcát Anton Štefánek² töltötte be, aki már másnap megkezdte az iskolák nacionalizálását. Jellemző módon első rendeletével a szokolcai gimnázium magyar tanárait bocsátotta el állásukból.³ Az ideiglenes kormányt azonban rövidesen feloszlatták, s helyette Szlovákia Teljhatalmú Minisztériuma vette át az irányítást. Ennek élén ismét Šrobár állt, az iskolaügyi referátust pedig Štefánek vezette, aki 1925-ig töltötte be ezt a feladatkört (akkoriban már a prágai Nemzetművelődési és Iskolaügyi Minisztérium részét képezte a referátus).

Štefáneknek és társainak rögtön a kinevezésük után meg kellett jelölniük azokat a prioritásokat, amelyeket az iskolák átvétele során alkalmazni fognak. Döntés született arról, hogy az iskolák szlovák kézbe vételét a tanítás megszakítása nélkül kívánják végrehajtani, s arról is, hogy a pedagógiai és adminisztratív feladatok helyett az iskolaügy elszlovákosítására helyezik a hangsúlyt. Ebből a szempontból az egyik legégetőbb kérdés az volt, hogy mi legyen az iskolákban oktató magyar tanerőkkel. Ha a helyükön hagyják őket, akkor a magyarosítás veszélye élt volna tovább. A másik megoldást a magyar pedagógusok elbocsátása, s új, erkölcsileg megbízhatóbb

tanerők biztosítása jelentette. Štefáneek az utóbbi mellett döntött, amit ekképp indokolt: „A második módszer mellett döntöttem. A tapasztalataim és a politikai érzékem azt súgta ugyanis, hogy a szlovákok gyenge jelleme nem állt volna ellen a magyar hatás alatt nevelkedett pedagógusok befolyásának, s így a nemzeti iskolák fejlődése nagy károkat szenvedett volna. Ezért a miniszteriumnak azt javasoltam, hogy lehetőleg az összes olyan tanítónak és tanárnak mondjon fel, aki nem tud szlovákul, vagy akinek a személye nem biztosíték a jövőbeli eredményes nemzeti nevelésre.”⁴ Problémát jelentett azonban, honnan vegyen megfelelő számú szlovák gondolkodású pedagógust. A magyar statisztikák ugyanis 1918 előtt csupán néhány száz szlovák hazafit regisztráltak, Štefáneeknek azonban több ezerre volt szüksége, s ezért Csehországból kívánta a megfelelő számú tanerőt biztosítani.⁵ Emellett mindaddig meg kívánta oldani a helyzetet, amíg Szlovákiában szükségállapot uralkodik.

A cseh pedagógusok Szlovákiába csábítása és a magyar pedagógusok elbocsátása nemcsak a magyar kisebbség között, hanem Andrej Hlinka körében, sőt még a szlovák evangélikusok között is negatív visszhangot váltott ki.⁶ Különböző elképzelések feszültek ugyanis egymásnak arra nézve, hogyan kellene megoldani ezt a problémát. Elsősorban Ján Ruman a Samuel Zoch támogatták azt az elképzelést, hogy a helyükön kell hagyni azokat a magyar tanítókat, akik két-három év alatt tisztességesen megtanulnak szlovákul, és leteszik a megfelelő vizsgákat. Az a kívánság is felmerült, hogy a tanítók helyét papok vegyék át, elsősorban az evangélikusok esetében, mivel az ő nemzeti tudatuk alkalmas az iskolák megtisztítására. Štefáneek azonban határozottan ellenezte ezt, s a papok elégtelen műveltségére hivatkozott. Azt pedig, hogy a tanítók megtanulnak szlovákul, azért nem tartotta járható útnak, mivel véleménye szerint a szlovák nyelv átvétele még nem jelent erkölcsi megtisztulást.⁷ A Štefáneek és Zoch közötti vita 1919 nyarán, a *Slovenský denník* és a *Národné noviny* című lapban közölt írásokkal csúcspontot ért el. A Nemzetgyűlésben Kornél Stodola nyújtott be interpellációt Vavro Šrobárnak, amelyben a szlovákiai iskolaügy helyzetét kérte rajta számon. A vita következtében Zoch lemondott tisztségéről, s Štefáneek is beadta lemondását, amit azonban nem fogadtak el, s így tovább folytathatta a magyar pedagógusok elbocsátását és a csehek behívását.

A Štefáneek által vezetett ügyosztály legfontosabb feladatát az eredetileg magyar nyelvű iskolák szlovák kézbe való vétele jelentette. „Mint engedelmes és lelkes katoná, aki nem gondol sem saját halálára, sem kényelmére, sem harcának következményeire, kezdtem feladatomból elvégzéséhez, s hosszas gondolkodás vagy elméleti előtanulmányok nélkül haladtam az inkább ösztönösen megéreztem, mint átgondolt célom felé. Az elméleti előkészületekre nem volt időm. Valamilyen tudat alatti ösztön állandóan azt a nótát duruzsolta a fülemben: Dolgozz gyorsan, mert nemsokára jönnek a jogászok és a bürokráták az ő paragrafusaiikkal, tanterveikkal, rendtartásaikkal, reformjaikkal stb., és lenyesegetik a szárnyaidat és hatalmadat, amellyel rendelkezél.”⁸ Munkája nehéz volt, mert sok helyen még a szlovákok sem értették meg, mi történik, milyen mélyreható változások kezdődtek. „Sok helyen elég volt kitenni a szlovák nyelvű táblát az iskola falára, elegendő volt, hogy a tanító törte a szlovákot, hogy a tanulók szlovák nyelvű ábécéskönyvet kaptak, amelyből először a magyarizált tanítónak kellett tanulnia. Népünk mindig elnéző volt, nem tudta, hogy a nyelvvel együtt a régi tanítót, a régi módszereket és a volt Magyarország szellemi-

ségét is ki kell cserélni.”⁹ Štefánek és a minisztérium érintett munkatársai tudatosították, hogy Szlovákiában csak akkor sikerülhet az iskolahálózatot szlovákká, ill. csehszlovákká tenni, ha megszabadulnak a magyar tanítók és tanárok jelentős részétől, s azokat szlovák, ill. cseh szakemberekkel helyettesítik. Azzal is tisztában voltak, hogy ezektől az emberektől minél gyorsabban meg kell szabadulniuk ahhoz, hogy a szlovákiai oktatás demokratikus köztársasági szellemben fejlődhessen, s az iskolákból csehszlovák szellemiségű tanulók kerülhessenek ki.¹⁰ Ezért gyors intézkedésekre volt szükség. Štefánek és munkatársai ki is használták a forradalmi időszak általános zűrzavarát és a megfelelő törvények hiányát, s gyorsan nekiláttak az iskolaügy elszlovákosításához. Ez a forradalmi időszak, amikor az ügyosztály tagjai mindenféle törvényi alap nélkül, csupán a minisztérium utólagos ellenőrzése mellett dolgozhattak, körülbelül 1919 márciusáig tartott. Ebben az időszakban csupán Štefánikon és munkatársain múlott, hogy milyen irányt vesz a szlovákiai iskolák fejlődése. Munkájuk szempontjából meghatározó volt az 1918. december 10-én elfogadott 64. számú törvény 2. §-a, amely kimondta, hogy az állami, önkormányzati és egyházi tisztségviselők csupán abban az esetben maradhatnak meg tisztségükben, s jogosultak addigi járulékaikra, ha hűségesküt tesznek a Csehszlovák Köztársaságra, és a kormány meghatalmazottja alkalmasnak találja őket feladatuk ellátására. A hűségeskü volt szükséges ahhoz is, hogy az új hatalom által átvett tanítók fizetést kaphassanak. Az eskü azonban nem volt biztosíték arra, hogy a későbbiekben nem bocsátják el őket.¹¹ Az iskolaügyben alkalmazott eskü végeleges szövegét 1919 márciusában a következő formában fogadták el: „Fogadom, hogy nevelői munkámat lelkiismeretesen fogom végezni, a rám bízott fiatalságot a jóra, igazságra és szépre fogom tanítani. Az iskolák javát mindig szem előtt tartom, az érvényes előírásokat és törvényeket betartom, s minden erőmmel a Csehszlovák Köztársaság felemelkedéséért fogok dolgozni.”¹² Fontos a 3. §, amely szerint Szlovákiában a szlovák a hivatalos nyelv.

Ami a tanítóknak az elemi iskolákból való elbocsátását illeti, a helyzet szinte áttekinthetetlen volt. A középiskolák esetében ez Štefánek feladatköre volt. Az elbocsátási végzéseket kiállító ügyosztály 1919 márciusában és áprilisában 1100 ilyen végzést állított ki. Ezt megelőzően, még március előtt kb. 300 tanítót bocsátottak el csupán szóbeli közlés útján. Štefánek adatai alapján 1918 és 1920 között összesen 1355 tanítót bocsátottak el, akiknek több mint a fele elutasította a hűségeskü letételét, s többségük Magyarországra költözött. A több mint kétezer elbocsátott közül 262 olyan tanító, aki tökéletesítette szlovák tudását, és reaktivizálását kérte, újból az iskolaügy alkalmazottja lett.¹³ Az elbocsátott tanárok nagy része Magyarországra költözött át, azok pedig, akik maradtak, nehéz életkörülmények közé kerültek. Ezért nem meglepő, hogy egy részük pereskedésbe kezdett az iskolaügyi referátussal, s fizetésük utólagos folyósítását kérte. Elsősorban azokról a pedagógusokról van szó, akiket csupán szóban bocsátottak el. A legismertebb az a per, amelyet Rieszner Ede, a losonci állami tanítóképző zenetanára indított, s amely az 1930-as évekig elhúzódott. Rieszner, akinek 1919 áprilisában szóban mondtak fel, 1919 júniusáig teljes fizetést kapott, a következő időszakban pedig a régi fizetése 60%-át kitevő összeget. 1924-ben reaktivizálását kérte, de ezt elutasították, s 1924 decemberétől nyugdíjazták. A következő években perek sorozata folyt, amelyek nagy részében az elmaradt 40% volt a tét, valamint az, vajon a szóbeli elbocsá-

tás érvényes-e. A végső döntést a Legfelső Bíróság hozta meg 1932-ben. Štefánékék részéről a fő érv Reiszner elbocsátásáról a Štefánék által kiállított írásbeli igazolás volt, valamint a bíróságnak az az állásfoglalása, hogy a szóbeli elbocsátás is érvényes, és eleget tesz a már idézett 1918. december 10-i törvényben előírtaknak, ha az előírt három hónapon belül nem emelnek ellene kifogást az illetékes helyen.¹⁴ Mindez azonban elégtelen bizonyítéknak bizonyult, s a bíróság Reisznernek adott ígazat, s bizonyítékok hiányában semmissé nyilvánította azt a korábbi döntést, amellyel megvonták Reisznerrel szemben a fizetésének hiányzó részének a kifizetését.¹⁵

A kényelmetlenné váló magyar tanerőktől való megszabadulás és az iskolák elszlovákosításának módszerei változatosak voltak. Az iskolaügyi referátus munkatársai (elsősorban a tanfelügyelők) egyik feladata a tanítók szlovák tudásának a felmérése volt. Azokat a tanítókat, akik szlovák vidéken tanítottak, és nem tudtak szlovákul, elküldték. A nyelv körüli feszültséget tovább élte az 1920/276 sz. törvény, amely szerint minden 1918 előttről átvett pedagógusnak vizsgát kellett tennie szlovák nyelvből és szlovák honismeretből.¹⁶

1919-ben nagy visszhangot váltott ki Szlovákia teljhatalmú miniszterének, Šrobárnak az iskolaév végéről szóló rendelete. Eszerint a csehszlovák állam által addig még át nem vett iskolákban május 3-án fejeződik be az 1918/19-es tanév, míg az átvett iskolákban csak július 13-a és augusztus 1-je között. 1919 júniusában az iskolaügyi minisztérium rendeletet adott ki, amely szerint az összes olyan tanítót elbocsátották a szolgálatból, akit még a magyar kormány nevezett ki, s akit júniusig nem vett át a csehszlovák állam. Fizetés, ill. nyugdíj utáni kérelmüket ezek a pedagógusok a magyar kormánynak nyújthatták be. Mivel a rendelet meglehetősen ellentmondásos visszhangot váltott ki, Szlovákia Teljhatalmú Minisztériuma nyilatkozatot adott ki arról, hogy természetesen lehetőséget ad a magyar pedagógusoknak arra, hogy a szolgálatba való visszavételüket kérvényezhessék.¹⁷

Mivel a magyar törvények egy része 1918 után is érvényben maradt, a pedagógusok elbocsátására (s nem csak a magyar tanítókról van szó) és az iskolák bezárására néhány régebbi törvényt, így az Apponyi Albert nevével fémjelzett 1905-ös és 1907-es törvényeket is felhasználták. Konkrétan az 1907-es XXVII. törvénycikk 25., 26. és 27. paragrafusairól van szó. A 25. § szerint ha egy iskolában két alkalommal kellett a pedagógust a hazafias nevelés megsértése miatt elbocsátani, akkor az államnak jogában állt az ilyen elemi iskolát bezárni, és helyette állami iskolát létrehozni. Ha a vizsgálat azt állapította meg, hogy mindezek okát az iskolaszékben vagy az egyházközösségben kell keresni, akkor az államnak joga volt minden olyan iskolában vizsgálatot elrendelnie, amely az érintett iskolaszék vagy egyházközösség igazgatása alatt állt (26. §).¹⁸ Ilyen eljárás előzte meg például a somorjai és a losonci iskola bezárását.

Somorján 1920 januárjában állapította meg a vizsgálat, hogy az evangélikus elemi iskolában nem nevelik a csehszlovák állam iránti lojalitásra a tanulókat. Ezért Kunst Károly tanító ellen fegyelmi eljárás indult. Néhány hónap elteltével a tanfelügyelő újabb ellenőrzést tartott az iskolában, és semmiféle változást nem tapasztalt, a falon továbbra is a magyar állami címer függött a csehszlovák helyett, a tanulók nevelését pedig „a régi rendszer szelleme” hatotta át. Mivel az iskolaszék nem biztosította a kifogásolt hibák eltávolítását, Štefánék az iskola bezárása mellett döntött. Hasonló indokokkal zárták be a losonci református elemi iskolát is.¹⁹

Természetesen a fenti eljárás nem volt jellemző a két háború közötti időszak egészére, csupán a háború utáni első évekre, s főként azokban a régiókban, ahol a szlovák nyelvű lakosság volt többségben. Dél-Szlovákia magyarok által lakott, ill. vegyes lakosságú vidékein a magyar lakosság arányszámának megfelelő számú iskola maradt továbbra is. A pozsonyi iskolaügyi referátus és a prágai Oktatási Minisztérium munkatársai igyekeztek minél gondosabban kiválasztani a magyar iskolák tanárait, mivel fontos volt, hogy azok lojálisak legyenek a Csehszlovák Köztársasághoz. Ezért – néhány kivételtől eltekintve – a magyar iskolákba nem is küldtek csehországi tanerőket. Mindezek eredményeként Szlovákiában erős kisebbségi iskolahálózat jött létre, amely mennyiségileg megfelelt a szlovákiai magyar kisebbség arányának.

Jegyzetek

1. Štefánek, Anton: *Školstvo na Slovensku v prvom desaťročí slobody*. In: Kolesár, Miloš (szerk.): *Zlatá kniha Slovenska*. Bratislava, 1929, 189. p.
2. Štefánek már 1914 előtt a szlovákiai iskolaügy szakértőjének tartották. A *Slovenský denník* című lapban számos tanulmányt publikált e témában. Sokat foglalkozott a falusi szlovák fiatalok csehországi iskolákba való küldésével is.
3. Štefánek: i. m. 189. p. Archiv literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice (ALU SNK), Martin, Štefánkova pozústalost, sign. 42 XIV 200, Počátky školství na Slovensku. 1. p.
4. Štefánek, Anton: *Školstvo na Slovensku*, Bratislava. Saját kiadás, 1926, 4. p.
5. Uo. 3–4. p. Štefánek, Anton: *Školstvo na Slovensku v prvom desaťročí slobody...* 190. p. Šrobár a Nemzetgyűlés 1919. szept. 18-i ülésén kijelentette, hogy Csehszlovákia megalakulása után Szlovákiában csupán 300 alkalmas tanítót és 20 középiskolai tanárt találtak.
6. Ezzel a témával Pavol Matula foglalkozott részletesebben.
7. Štefánek különbséget tett a nyelvi (külső) és a belső magyarosodás között. Ez utóbbi alatt különféle magatartásformák (elsősorban az arisztokratizmus) átvételét értette.
8. Štefánek, Anton: *Školstvo na Slovensku...* 3. p.
9. Uo.
10. Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, Osobný fond Anton Štefánek (OF-AŠ), i. č. 662, kart. 12, Predprevartové školstvo na Slovensku, 4–5. p.
11. SNA Bratislava, Osobný fond Vavro Šrobár (OF-VŠ), i. č. 603, kart. 9, Schůze slovenských poslanců a županů 11. a 12. 4. 1919.
12. *Slovenská škola*, 1, 1919, 49. p.
13. SNA Bratislava, OF-AŠ, i. č. 672, kart. 13, Prepúšťanie učiteľov a profesorov, str. 3–4. Uo. i. č. 918, kart. 31, Materiál z obdobia činnosti Referátu MŠANO. Správa o stave školstva 2. 8. 1919.
14. Štefánek feljegyezte, hogy Rieszner és a tanári kar elbocsátásáról informálta Bazovski zsupánt is. (SNA Bratislava, OF-AŠ, i. č. 919, kart. 32, Materiál z obdobia činnosti jako ministra školstva. Personálne věci učiteľské, str. 37–38. SNA Bratislava, i. č. 649, kart. 11, Denník 12/1918 – 3/1919, 28. 1. 1919.)
15. SNA Bratislava, OF-AŠ i. č. 919, kart. 32, Materiál z obdobia činnosti jako ministra školstva. Personálne věci učiteľské.
16. Klíma, Stanislav: *Osvobozené Slovensko*. Praha, Nakladatelství J. Otto, 1926, 48. p.
17. *Slovenský denník*, roč. 2, č. 72 (10. 4. 1919), 1. p. Uo. roč. 2, č. 183 (24. 8. 1919), 4. p.

18. Potemra, Michal: *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901–1918*. Košice, Štátna vedecká knižnica Košice, 1990, 111–112. p.
19. SNA Bratislava, fond Ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska (MPM), kart. 40, Zatvorenie evanjelickej ľudovej školy v Šamoríne. Zatvorenie evanjelickej reformnej ľudovej školy v Lučenci.

(Fordította Simon Attila)